

ROLUL MONARHIEI ÎN TIMPUL CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL ÎN VIZIUNEA DIPLOMAȚIEI FINLANDEZE

Silviu Miloiu

Diplomația finlandeză a fost un observator activ în perioada celui de-al doilea război mondial al evoluțiilor politice din România. Acestea erau analizate în mod curent de Legația Finlandei la București, dar uneori analize mai mult sau mai puțin consistente erau trimise la Helsinki de Legațiile Finlandei din Budapesta, Geneva, Ankara, Vatican, Berlin, Roma, Londra (până la ruperea relațiilor diplomatice dintre Regatul Unit și Finlanda), Stockholm sau chiar Washington. Mai puțin frecvente erau referirile din documentele diplomatice finlandeze provenind de la Legațiile din Madrid, Lisabona, Tokio ș.a. Rapoartele și telegramele provenind de la acestelegații stăteau la baza formulării politicii finlandeze în legătură cu regiunea Europei Centrale și de Est sau chiar a unor aspecte mai generale și mai importante ale acestei politici cum ar fi relațiile cu țările din Axa Berlin-Roma-Tokio. După ce în iunie-iulie 1941 între ministerele de externe ale celor două state a intervenit un acord prin care se reglementa un schimb cotidian de informații de ordin politic, militar, diplomatic între România și Finlanda, relațiile dintre cele două state au devenit mai semnificative și importanța legației din București a sporit. În comunicarea noastră încercăm să ne adresăm unei chestiuni care, deși nu a primit o atenție specială în rapoartele diplomatice finlandeze, a căpătat totuși o atenție mai mare în primăvara și vara anului 1944: rolul monarhiei în sistemul politic românesc. Unul dintre aspectele importante pe care vrem să le relevăm sunt disputele dintre regele Mihai I și guvern, începând mai ales din august 1942, asupra formei de guvernământ a țării și a rolului monarhiei în constelația de putere din România.

Trebuie afirmat, de la bun început, că diplomații finlandezi rezidenți la București, în primul rând Eduard Hjalmar Palin, aveau privilegiul de a avea acces la informații de primă mână din surse foarte importante provenind atât din cercurile puterii (începând cu Mihai Antonescu, Ion Antonescu, Gheorghe Davidescu) cât și din cele ale opoziției (C.I.C. Brătianu, Iuliu Maniu, Ion Mihalache, Martha Bibescu, Constantin Sănătescu, Ion Mocsonyi-Stârcea). În plus, nicăieri în rapoartele lui Palin nu apare o atitudine critică sau prejudicii împotriva monarhiei. Palin, un finlandezo-suedez din Helsinki, nutrea convingeri democratice conservatoare și se prezenta ca un adept al realismului în relațiile internaționale. Aceasta l-a și făcut ca timp îndelungat să înțeleagă și să susțină în rapoartele sale diplomatice poziția și opțiunile lui Ion Antonescu în relațiile internaționale criticând opoziția la adresa Conducătorului Statului pentru lipsă de realism și de

soluții alternative viabile. În ceea ce privește politica internă a lui Antonescu, uneori plină de bune intenții față de etnicii români, adesea aspră cu unele minorități sau criminală cu altele, Palin este mai puțin binevoitor. Dar cum privește Palin și alți diplomați finlandezi (Kivikoski, Hiitonen) relația Rege-Conducătorul Statului, rolul monarhului în articulația sistemului politic românesc, relația personală dintre Mihai I și Ion Antonescu?

Bruno Kivikoski a fost acreditat la București în iarna anului 1939 și a trimis primul său raport din capitala României la 23 februarie 1939, adică la circa un an după ce regele Carol al II-lea a dat lovitura de stat care a semnat o schimbare dramatică a rosturilor și direcției politice românești așa cum decurseseră acestea după 1848. Totuși, Kivikoski nu este critic în acest raport și în cele ce au urmat față de regimul autoritar al lui Carol al II-lea. Kivikoski chiar aducea în atenția Helsinkiului, pentru prima dată după mult timp, o imagine mai favorabilă asupra monarhului și regimului său. Diplomatul finlandez a scos în evidență popularitatea de care se bucura noul regim și schimbările pozitive produse în viața românilor. Datorită faptului că acest regim a pus capăt disputelor sterile dintre partidele politice ce risipiseră eforturile românilor, Kivikoski considera că noul regim trebuia privit într-o lumină pozitivă. Kivikoski prețuiește spiritul de inițiativă al monarhului, realizările sale, dar nicăieri nu pare a afirma că un asemenea regim ar fi o soluție universală, o opțiune de asemenea pentru Finlanda. Opinia diplomatului finlandez pare a fi că nu există o formulă de guvernare universal valabilă care să producă efecte pozitive asupra societății. Cu toate acestea, nu se poate argumenta despre ministrul Finlandei că a fost un admirator necritic al regimului lui Carol. Provenind dintr-o țară a moderației, compromisului și dialogului deschis între diversele forțe și formule politice, ministrul finlandez critică regimul lui Carol, și personal pe monarh, pentru folosirea terorii de stat împotriva inamicilor săi, în special a celor de extrema dreaptă, urmată de preluarea unor puncte importante ale programului lor politic.¹

Numit ca însărcinat cu afaceri la București în vara aceluiași an, Ensio Hiitonen în înlocuia pe Kivikoski în fruntea legației din București. Noul șef al legației din capitala României a fost mult mai puțin entuziast cu privire la regimul lui Carol al II-lea și efectele acestuia asupra României. Pot exista cel puțin două explicații mai importante pentru acest lucru. Prima explicație ar fi că Hiitonen era, în comparație cu fostul ministru la Varșovia și București Idman sau cu Kivikoski, un adept mult mai entuziast al ideilor democratice, după cum o mărturisea și ministrul Elveției la București Rene de Weck.² Membru al P.S.D., Hiitonen va face parte în timpul celui de-al doilea război mondial din aripa opoziționistă a acestui partid și se manifesta aprofundării relațiilor Finlandei cu statele Axei. În iunie 1943 Hiitonen a fost inițiatorul Asociației Fino-Americane care urmărea să mențină relațiile diplomatice cu S.U.A. și să le folosească ca o pârghie pentru a scoate țara

¹ Arhivele Ministerului Afacerilor Externe al Finlandei (în continuare, AMAEF), Fond 5, C 14, Raportul diplomatic nr. 1 al lui Bruno Kivikoski's din 24.02.1939.

² René de Weck, *Jurnalul unui diplomat elvețian în România (1939-1945)*, Ed. Fundației Culturale Române, București, 2000, 18-19.

din război. Pe de altă parte, începând cu 1939 nori tot mai negri se așterneau pe cerul României atât din punct de vedere intern cât și extern. Pe plan intern, diferențele de opinie dintre rege și opoziție se accentuau și par a fi existat inițiative pentru a-l asasina nu numai pe Corneliu Zelea-Codreanu ci și pe Iuliu Maniu. Pe de altă parte, regimul lui Carol a început să demonstreze tot mai evident că nu avea resursele, fiind el însuși corupt în însăși nucleul său decizional, să pună capăt corupției și venalității funcționarilor și oficialilor precum și altor probleme cu care se confrunta populația în mod cotidian. Pe de altă parte, pe plan extern eforturile lui Grigore Gafencu de a ascunde România într-un sistem de securitate neutral au fost, treptat, zădărnice de o combinație de factori externi și interni. Întărirea Germaniei și a Italiei și diminuarea prestigiului și influenței statelor democratice s-a combinat în mod nefericit cu lipsa de principii și program politic extern ale monarhului care a preferat să aplece urechea la sfaturile unor oportuniști fără orizont politic pe plan internațional precum Constantin Argetoianu sau Ernest Urdăreanu. Încă din primele sale rapoarte diplomatice, Hiitonen remarca inflația crescândă pe care regimul se străduia să o ascundă și punctele slabe ale situației strategice și externe ale țării.³

În primul său raport diplomatic datat 24 august 1939, a doua zi după semnarea Pactului Ribbentrop-Molotov, lui Hiitonen îi era imposibil să vină cu concluzii consolidate despre situația internă și externă a României. Acesta argumenta că România era „o țară totalmente neobișnuită (stranie) în care din motive ceremoniale sau ținând de efectuarea concediilor nu este posibil să întâlnești decât câțiva indivizi mai importanți și chiar și pe aceștia numai în trecere.”⁴

Abdicarea regelui Carol al II-lea și întronarea fiului său, Mihai I, a fost efectul nu numai al prăbușirii granițelor României Întregite, unde responsabilitatea monarhului este mai greu de stabilit, dar și al prăbușirii morale a unui regim corupt și care a devenit nepopular în numai doi ani. La 28 septembrie 1940 regele Mihai îi adresa o scrisoare președintelui Kallio în care anunța urcarea sa pe tron și dorința de a întări relațiile cu Finlanda.⁵ Totuși, spre deosebire de tatăl său, Mihai I nu va ajunge niciodată să dețină pârghiile puterii în mâinile sale în timpul regimului lui Ion Antonescu. Parțial, aceasta s-a datorat vârstei sale tinere, pe de altă parte faptului că la urcarea sa pe tron generalul își însușise deja puteri foarte extinse pe care nu părea a fi dispus să le împartă cu nimeni.

Observatorul atent și receptiv al evoluțiilor politice din România a devenit, din aprilie 1941, Eduard Palin. În rapoartele sale din primul an de la acreditarea sa la București, Palin pare a supraaprecia simpatia de care Antonescu și regimul său se bucurau în sânul opiniei publice românești. Palin raporta la Helsinki despre percepția generalului ca fiind salvatorul țării. Evident, Palin avea dreptate în această privință cel puțin dintr-un punct de vedere: Antonescu era omul care

³ AMAEF, Fond 5, C 14, Raportul diplomatic nr. 11 al lui Ensio Hiitonen din 21.09.1939.

⁴ *Ibidem*, Raportul diplomatic nr. 1 al lui Ensio Hiitonen din 24.08.1939.

⁵ Arhivele Naționale ale României, Fond Casa Regală – Mihai I, Dosar 19/1940, Notificarea Regelui Mihai I din 28.09.1940 adresată Președintelui Kallio, 11-12.

câștigase competiția de putere cu legionarii și ușurase situația multor categorii sociale expuse împilărilor și exceselor mișcării radicale de extrema dreaptă. Pe de altă parte, acesta readeșteptase aspirațiile și speranțele românilor în vederea recuperării unora dintre teritoriile pierdute în vara anului 1940. Ministrul Finlandei transmitea la Helsinki că Antonescu era considerat un ofițer competent, având merite însemnate în timpul primului război mondial, un șef de stat major și ministru al apărării energic, un om care și-a dedicat activitatea profesională îmbunătățirii situației armatei și eficientizării acesteia, un om de opinie care a știut să adopte atitudine și l-a criticat chiar pe suveran atunci când a crezut că politica acestuia era contrară interesului național. Opiniile lui Palin despre Antonescu erau, de asemenea, mai ales în primii doi ani și jumătate ai misiunii sale diplomatice la București, extrem de pozitive: excepțional de onest, energic, dăruit, capabil, un patriot sincer și un caracter puternic sunt câteva dintre atributele care apăreau cel mai des în rapoartele sale diplomatice.⁶

Deși scria post factum, Palin a încercat să explice cauzele pentru care fostul rege Carol al II-lea îl numise pe Antonescu prim-ministru cu puteri foarte largi. În opinia diplomatului finlandez, în contextul pierderii sale de popularitate, suveranul a înțeles că singurele sale două posibilități de a-și salva situația o reprezentau armata și legiunea. Opțiunea pentru Antonescu i-a fost impusă monarhului de avantajul generalului de a se bucura de încredere în cadrul forțelor armate și de a fi stabilit relații bune cu unii dintre liderii legionari cu ale căror idealuri, cel puțin în faza inițială a mișcării, acesta simpatizase. Regele era la curent, de asemenea, cu dorința lui Antonescu de a urma o politică progermană. Carol al II-lea spera de asemenea că spiritul cavaleresc al generalului îi va face posibilă păstrarea coroanei regale. În rest, Carol păstrase pentru sine numai conducerea nominală a armatei, a politicii externe și anumite funcții reprezentative, restul fiind investite în persoana lui Antonescu. Reacția pozitivă a lui Antonescu în fața acestei inițiative este atribuită de Palin faptului că generalul a considerat un răspuns favorabil ca fiind o datorie națională. Totuși, încercările sale de a forma un nou guvern nu au avut succes inițial datorită dorinței liderilor politici din opoziție de a-l elimina pe Carol din ecuația politică. Palin concluziona că fie că a dorit sau nu acest lucru, Antonescu a cerut și obținut abdicarea regelui.⁷

Dacă analizele cu privire la personalitatea și activitatea desfășurată de Ion și Mihai Antonescu, diferiți politicieni de rang înalt din opoziție, au revenit cu ritmicitate în rapoartele diplomaților finlandezi de la București, personalitatea și activitatea regelui au trecut mult mai puțin observate în afara unor momente ceremoniale, ceea ce, în fapt, reflectă și izolarea politică în care generalul (ulterior, mareșalul Antonescu) l-a ținut pe monarh, adusă de altfel deja în discuție de publicarea unor jurnale și memorii ale unor apropiați ai monarhului (Constantin

⁶ AMAEF, Fond 5, C 14, Raportul diplomatic nr. 28 al lui Palin din 28.07.1941.

⁷ *Ibidem*, Raportul diplomatic nr. 24 al lui Palin din 10.06.1941.

Sănătescu, Ion Mosconyi-Stârcea, Mircea Ionnițiu) sau de covorbirile lui Mihai I cu scriitorul Mircea Ciobanu⁸.

Persoana tânărului monarh a ajuns în centrul atenției în august 1942 în contextul problemelor medicale cu care se confrunta Ion Antonescu. Diplomații germani, spanioli și bulgari din capitala română vorbeau deja de posibilitatea ca mareșalul să fie înlocuit din funcție. Palin însuși observase că Antonescu nu mai participase la ședințele de guvern de mai mult timp și nu-l acompaniasse pe regele Mihai I în timpul vizitei pe care acesta din urmă o întreprinsese pe front. Reprezentantul Finlandei remarca în raportul său diplomatic diferențele de opinie ce existau între curtea regală și guvern. În vreme ce executivul era de părere că organizarea instituțională a conducerii țării trebuia menținută, regele și persoanele din suita sa considerau necesar să se renunțe la instituția Conducătorului Statului iar puterile autoritare deținute de acesta să fie concentrate în mâinile monarhului. Palin nu se arăta surprins de aceste divergențe de opinii pe care le atribuia tocmai marginalizării suveranului de către mareșal.⁹

Portretul pe care Palin i-l creionează regelui este unul pozitiv: un om tânăr, popular, simpatic, care se bucura de o oarecare popularitate în armată. Totuși, el era de părere că șansele monarhului de a-și îndeplini obiectivele erau reduse. Mult mai probabilă părea a fi înlocuirea mareșalului de către generali care și-au câștigat faima pe frontul de est: Petre Dumitrescu, Dragalina, fostul șef de stat major Iosif Iacobici și ministrul apărării Pantazi. Totuși, problema celor patru era că aceștia nu se bucurau de publicitate în presă și nimeni nu cunoștea nimic despre calitățile lor de oameni de stat. În plus, Mihai Antonescu era menționat de asemenea ca un posibil succesori. Totuși, Palin în mod corect considera că șansele de a-l înlocui pe Antonescu depindeau de armată și de alegerea Germaniei: „nu este probabil nici un dubiu că indiferent de voința regelui, a guvernului și a cercurilor de opinie din opoziție...va deveni succesori al mareșalului – ca Conducător al Statului sau prim-ministru – acel individ dorit de Germania.” Ministrul finlandez anticipa că o demisie a lui Antonescu putea genera o criză ce putea să fie depășită numai cu ajutorul Germaniei. În plus, Palin își exprima speranțele că Antonescu va continua să conducă România spre fericirea acestei țări.¹⁰

Poziția regelui în afacerile externe reiese dintr-un episod din februarie 1944. Acesta are legătură cu înlăturarea lui Mussolini și încheierea armistițiului de către guvernul Badoglio care dăduseră o lovitură serioasă eforturilor lui Mihai Antonescu de a scoate România din război sub umbrela Italiei. După încheierea armistițiului de către Badoglio, România a menținut relațiile diplomatice cu guvernul de la Roma. Baronul Bova Scoppa, care se asociase lui Badoglio, a continuat să-și conducă legația la București și membrii personalului său să se

⁸ A se vedea *Jurnalul Generalului Sănătescu*, ediția a II-a, Ed. Humanitas, București, 2006 (cu o prefață de Simona Ghițescu), p. 125-166, Mircea Ciobanu, *Noi convorbiri cu Mihai I al României*, Ed. Humanitas, București, 1992, Mircea Ionnițiu, *Amintiri și reflecțiuni*, Ed. Enciclopedică, București, 1993, 28-86.

⁹ AMAEF, Fond 5, C 14, Raportul lui Palin nr. 21 din 18.08.1942.

¹⁰ *Ibidem*.

bucure de toate drepturile diplomatice. Oficialitățile române încercaseră numai să evite o întâlnire a lui Scoppa cu ministrul Germaniei von Killinger deoarece acesta din urmă declarase că va părăsi întâlnirile la care participa colegul său italian. Totuși, cererea Republicii de la Salo de a numi un reprezentant al său ca ministru la București a creat o situație dificilă cercurilor conducătoare românești. Numirea ziaristului filoromân Trandafilo în această funcție a întâmpinat totuși opoziția regelui. Fusese nevoie de o scrisoare personală a lui Mussolini adresată lui Antonescu pentru a înfrânge opoziția monarhului. Însă faptul că Trandafilo adusese la București, alături de scrisorile sale de acreditare și pe cele de rechemare ale lui Scoppa, considerat a fi predecesorul său, a creat noi dificultăți. Una dintre căile de ieșire din impas era considerată plecarea de bunăvoie a baronului Scoppa. Între timp, regele a intrat într-un îndelungat concediu medical diplomatic care afectase și posibilitatea noului ministru al Bulgariei de a-și prezenta scrisorile de acreditare. Paradoxal, monarhul fusese de acord să-l primească pe atașatul militar finlandez colonelul Wiitanen la 3 martie.¹¹ În același timp, Palin observa sprijinul de care regele Mihai I se bucura la Londra, care insista în favoarea încheierii unui armistițiu și a constituirii de către monarh al unui guvern democratic.¹²

Totuși, poziția monarhului părea a fi amenințată de către tatăl său, fostul rege Carol al II-lea. În raportul său din 27 mai 1944 Palin nota eforturile foarte mari depuse de fostul rege de a se întoarce la conducerea țării. Monarhul era pregătit să-și realizeze obiectivele cu ajutorul Uniunii Sovietice. Diplomatul finlandez remarca faptul că atât Uniunea Sovietică cât și fostul monarh doreau să se folosească reciproc pentru a-și netezi aspirațiile spre anumite obiective politice, pentru ca apoi să-și recâștige libertatea de acțiune. Această posibilitate readuse speranța foștilor săi prieteni și asociați care jucaseră un rol așa de important în economia și politica țării și fuseseră ulterior persecutați de Antonescu. Pe de altă parte, această perspectivă condusese la cooperarea în cadrul anumitor limite între cercurile guvernamentale și cele ale opoziției care contribuiseră la înlăturarea fostului suveran și erau interesate să prevină realizarea planurilor lui Carol pe care le considerau dăunătoare țării. În plus, atât cercurile din jurul lui Antonescu care se opuseseră condițiilor foarte dure de armistițiu solicitate de Uniunea Sovietică dar erau dispuse unui armistițiu în condiții mai bune cât și cercurile opoziției sperau că debarcarea anglo-americană în Balcani va permite românilor să evite încheierea armistițiului numai cu Uniunea Sovietică.¹³

Situația internă din România în perioada ce a precedat actul de la 23 august 1944 a fost analizată de Palin într-o serie de rapoarte diplomatice. În depeșa sa din 8 mai 1944 Palin arăta că situația României devenise critică, ceea ce apropia momentul deciziei finale. În România patru tendințe diferite se puteau discerne cu claritate: mareșalul Antonescu și apropiații săi militari și alte autorități; vicepremierul Antonescu; cercurile opoziției; masa de populație apolitică.¹⁴

¹¹ *Ibidem*, Raportul lui Palin nr. 6 din 26.02.1944.

¹² *Ibidem*, Raportul lui Palin nr. 2 din 25.01.1944.

¹³ *Ibidem*, Raportul lui Palin nr. 12 din 27.05.1944.

¹⁴ *Ibidem*, Raportul lui Palin nr. 11 din 8.05.1944.

Din nou, Palin remarca diferențele mari de opinie dintre monarh, care se situa alături de opoziție, și mareașal.

În concluzie se poate considera că rolul și poziția monarhiei în timpul celui de-al doilea război mondial au fost înțelese de membrii legației Finlandei din București în conjuncție cu o serie de factori de natură politică internațională și internă care au marcat destinul acesteia. Dacă regele Carol a avut posibilitatea de a adopta decizii relativ mai puțin constrâns de situația internațională decât fiul și urmașul său, iar deciziile sale decisive purtau amprenta oportunismului și lipsei sale de valori în politicile internaționale, regele Mihai pare a fi fost ghidat de o linie de conduită axată pe valori atât în viața privată cât și în activitatea sa politică internațională. Legația Finlandei la București remarca că posibilitățile sale de decizie pe plan intern au fost strict controlate de Ion Antonescu, iar decizia de politică externă atât de Conducătorul Statului cât și de cel de-al Treilea Reich. Totuși, acest tânăr „popular și simpatic” a reușit să adopte o decizie de o foarte mare importanță întruchipată în actul de la 23 august 1944. De asemenea, Legația Finlandei a înțeles, de timpuriu, faptul că regele și asociații săi deveniseră o alternativă de guvernare față de regimul și politica externă a „dictatorului nefericit”, Ion Antonescu. Schimbarea din România din 23 august 1944, inițiată de monarhia română, va avea implicații puternice în Finlanda care, luna viitoare, va emula exemplul României, în condiții mult mai favorabile.

Abstract

The Finnish diplomacy, and especially the Finnish Legation in Bucharest, served as an active and knowledgeable observer of the Romanian domestic and foreign policy developments as much as being a promoter of the cooperation between the two countries. This article deals with the Finnish perceptions of the role of monarchy within the Romanian domestic context. Just as other foreign diplomats accredited in Bucharest during the World War II, the Finnish diplomats acknowledged the strong leadership of King Carol II and its effects on the developments of the country internally and externally and the legal and practical limitations imposed upon the new sovereign, King Mihai I, after Carol invested Ion Antonescu with dictatorial powers on 5 September 1940. Regardless these limitations, Mihai I managed to serve as an alternative to Antonescu and succeeded in overthrowing the marshal's government on 23 August 1944. An interesting aspect revealed by the careful study of the Finnish diplomatic reports is the argument arising between the monarchy and the government in August 1942 upon a reorganization of the country's leadership. The context was created by a long period when Marshal Antonescu was incapacitated and seemed unable to recover. While King Mihai wanted to take upon himself the leadership of the country in a similar vein with his father and to suppress the position of Leader of the State, the government and the military supporting it wanted this position be maintained and another personality replacing an incapacitated Antonescu.

